
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.195 DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\)05](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)05)

МЕЛЬНИЧУК Ольга д. ю. н., доцент, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: melnychuk.o.f@gmail.com вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21050, Україна
ORCID: 0000-0003-4229-621X

ПРАВОВИЙ СТАТУС КОМУНАЛЬНИХ УНІТАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розкрито особливості правового статусу комунальних унітарних підприємств (КУП) в умовах євроінтеграції. Розглянуто трансформацію порядку створення комунальних підприємств (розпорядчий – для унітарних і договірний – для спільних), модернізацію системи управління КУП через можливість створення наглядових рад. Проаналізовано законодавство та практику діяльності наглядових рад КУП. Внесено пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке регулює діяльність КУП.

Ключові слова: комунальне підприємство, комунальна власність, наглядова рада, органи місцевого самоврядування, територіальна громада, місцева рада, виконавчий комітет.

Мельничук О. Правовой статус коммунальных унитарных предприятий. *Раскрыты особенности правового статуса коммунальных унитарных предприятий (КУП) в условиях евроинтеграции. Рассмотрены трансформация порядка создания коммунальных предприятий (распорядительный – для унитарных и договорной – для совместных), модернизация системы управления КУП путем создания наблюдательных советов. Проанализированы законодательство и практика деятельности наблюдательных советов КУП. Внесены предложения по совершенствованию законодательства, регулирующего деятельность КУП.*

Ключевые слова: коммунальное предприятие, коммунальная собственность, наблюдательный совет, органы местного самоуправления, территориальная община, местный совет, исполнительный комитет.

Постановка проблеми. Комунальна власність є економічною основою місцевого самоврядування, що забезпечує житлово-комунальні, соціально-культурні та решту потреб жителів територіальних

громад. Її стан безпосередньо впливає на розвиток сіл, селищ і міст, гарантує права й свободи жителів територіальних громад, що відчутно в умовах децентралізації управління та курсу України на євроінтеграцію. Рухаючись шляхом євроінтеграції, Україна повинна забезпечити прозорість управління комунальними підприємствами (КП), подолати корупцію в цьому секторі економіки. За таких обставин важливого значення набуває удосконалення законодавства, що визначає правовий статус КП, яких, за даними Державної служби статистики України, станом на 11 вересня 2020 р., нараховується 14 182 [1], що майже в чотири рази більше, ніж державних. Попри кількісну перевагу, за дослідженнями вчених комунальні підприємства менш прибуткові, ніж державні чи приватні [2]. Відтак гостро стоїть питання про необхідність посилення ефективності управління КП задля підвищення їхньої прибутковості, зменшення корупційних ризиків і наближення до європейських стандартів, що вкотре свідчить про актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Місце комунальних підприємств у системі суб'єктів господарювання, особливості їхнього правового статусу досліджував Р. Ф. Гринюк [3]. Окремі питання їхнього правового статусу висвітлювали вчені О. А. Беляневич [4], А. О. Гелич [5], О. С. Літошенко [6], П. М. Любченко [7], Н. М. Махначова [8] та інші. Проте стрімкі зміни вітчизняного законодавства в умовах євроінтеграції зумовлюють невідворотність трансформації правового статусу комунальних підприємств і вимагають проведення наукових досліджень з означеної теми.

Метою статті є розкриття особливостей правового статусу комунальних підприємств і внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері.

Матеріали та методи. В основу дослідження покладено Конституцію України [9], Європейську хартію місцевого самоврядування [10], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [11], Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [12], Господарський кодекс України (далі – ГК України) [13], Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [14], локальні акти органів місцевого самоврядування, статистичні дані тощо. Методологічною базою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема діалектичний, формально-логічний, аналізу і синтезу, системно-структурний тощо.

Результати дослідження. Правовий статус комунальних унітарних підприємств має свої особливості, що визначені низкою чинників. Так, Р. Ф. Гринюк вважає, що КП відрізняються від інших суб'єктів господарювання характером і сферою діяльності, режимом майна, структурою управління й механізмом взаємовідносин із засновником – власником майна [3, с. 1]. Підтримуючи позицію науковця, доречно зауважити, що визначальним чинником, який впливає на особливість

правового статусу КУП, є їхнє перебування у власності територіальної громади, що як єдиний власник утворює, реорганізовує та ліквідує КУП, а також здійснює контроль за їхньою діяльністю.

Відповідно до ЦК України КУП як юридичні особи публічного права створюються розпорядчим шляхом [14, ч. 2, ст. 81]. З набуттям чинності Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [12] територіальні громади отримали право засновувати на договірних засадах спільні комунальні підприємства. Відтак зазначений закон вніс корективи, і наразі КУП створюються розпорядчим шляхом, а спільні комунальні підприємства – на договірних засадах.

Особливість правового статусу КУП пов'язана з управлінням цими підприємствами, де власник (територіальна громада) поєднує й повноваження менеджера. Так, за ст. 143 Конституції України територіальні громади управляють майном, яке є в комунальній власності, безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування [9, ст. 143]. Про гарантоване державою право та реальну здатність територіальних громад вирішувати місцеві справи безпосередньо або під відповідальність органів місцевого самоврядування йдеться також у Законі України «Про місцеве самоврядування» [11, ст. 2]. Зокрема в цьому законі закріплено низку форм безпосередньої участі громадян у розв'язуванні питань місцевого значення (загальні збори, місцеві ініціативи, місцевий референдум, громадські слухання, органи самоорганізації населення), проте практично реалізувати ці форми складно, передусім, через пасивність жителів, відсутність управлінських навичок. У ст. 3 Європейської хартії місцевого самоврядування поняття останнього зазначено як право та спроможність органів місцевого самоврядування, яке здійснюють ради або збори, що не заважає використанню «будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволено законом» [10, ст. 3].

Участь територіальної громади у вирішенні місцевих справ є позитивним показником, оскільки громадянське суспільство залучається до управлінської діяльності та контролю щодо використання комунальної власності. Однак цьому поки що не сприяє чинний ГК України, за ст. 2 якого територіальна громада не є учасником відносин у сфері господарювання. Фактично в ГК України спостерігається непослідовність у правовому регулюванні цих відносин. Не визнаючи територіальну громаду учасником відносин у сфері господарювання, законодавець неодноразово згадує її у тексті ГК України, як-от: «Управління господарською діяльністю в комунальному секторі економіки здійснюють через систему організаційно-господарських повноважень територіальних громад і органів місцевого самоврядування...» [13, ч. 1 ст. 24], «орган, до сфери управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника – відповідної територіальної громади...» [13, ч. 2 ст. 78]. Отже, до ст. 2

ГК України варто внести зміни в частині визнання учасником відносин у сфері господарювання територіальної громади.

Фактично *управлінські функції* щодо КУП виконують органи місцевого самоврядування, про що свідчать їхні повноваження. Так, місцеві ради суто на пленарних засіданнях визначають критерії, за якими утворення наглядової ради у КУП є обов'язковим; затверджують порядок утворення наглядової ради та призначення її членів; визначають низку питань, що належать до виняткової компетенції наглядової ради; встановлюють вимоги до незалежних членів наглядової ради КУП [11, п. 30¹ ч. 1 ст. 26] тощо.

До відання виконавчих органів сільських, селищних і міських рад належать такі питання: управління комунальним майном; контроль за використанням прибутків комунального підприємства (КП); заслуховування звітів про роботу керівників КП; «підготовка та внесення на розгляд місцевої ради пропозицій щодо порядку й умов відчуження комунального майна, проєктів місцевих програм приватизації та переліку об'єктів комунальної власності, що не підлягають приватизації; організація виконання цих програм; подання раді письмових звітів про хід і результати відчуження комунального майна» [11, ст. 29].

Керівника комунального підприємства відповідно до п. 10 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування» призначає на посаду та звільняє з посади сільський, селищний або міський голова [11, п. 10 ч. 4 ст. 42]. Однак у ГК України дещо по-іншому врегульовано це питання. Так, керівник комунального підприємства «призначається (обирається) органом, до сфери управління якого належить підприємство, або наглядовою радою цього підприємства (у разі її утворення) і є підзвітним органу, який його призначив (обрав)» [13, ч. 7 ст. 78]. *По-перше*, поняття сільського, селищного, міського голови та органу, до сфери управління якого входить підприємство, – нетотожні. Останнім може бути будь-який орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить комунальне підприємство, скажімо, міська рада, виконавчий комітет або департамент. Відтак ГК України обмежує права сільського, селищного, міського голови. *По-друге*, з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності» від 2 червня 2016 р. № 1405-VIII [15] до ч. 7 ст. 78 ГК України внесено зміни в частині органів управління комунального унітарного підприємства, зокрема доповнено наглядовою радою підприємства (у разі її утворення). Однак положення ГК України та Закону України «Про місцеве самоврядування» щодо призначення (обрання) керівника комунального підприємства залишилися неузгодженими.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності»

передбачив ринкові методи управління державними та комунальними підприємствами у трактуванні Керівних принципів корпоративного врядування на державних підприємствах ОЕСР [16], обмеживши повноваження керівника наглядової ради, оскільки, у разі її створення, про що затверджує рішення відповідна місцева рада, наглядова рада здійснює контроль і спрямовує діяльність керівника підприємства.

Норма ГК України щодо утворення *наглядової ради* КУП є рекомендаційною. Саме місцева рада затверджує «критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради в КУП є обов'язковим, а також порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради та її комітетів, порядок призначення» її членів [13, ч. 7 ст. 78].

Статистичні дані про кількість утворених наглядових рад на КУП поки що відсутні. Однак на офіційних сайтах місцевих рад можна ознайомитися з публічною інформацією щодо комунальних підприємств. Зокрема на сайті Київської міської ради розміщено нормативно-правові акти, прийняті на сесії, які регламентують діяльність наглядових рад. Серед них:

- критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради, що належить до комунальної власності територіальної громади міста Києва, є обов'язковим;
- порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради підприємства, що належить до комунальної власності територіальної громади міста Києва та її комітетів;
- порядок визначення, обрання та призначення наглядової ради підприємства, що належить до комунальної власності територіальної громади міста Києва;
- вимоги до незалежних членів наглядової ради підприємства, що належить до комунальної власності територіальної громади міста Києва [17].

Практика свідчить, що утворення наглядових рад у комунальних підприємствах відбувається неактивно. Група експертів, що вивчала питання про створення наглядових рад в Україні, стверджує, що лише 16 комунальних підприємств і господарських товариств з п'яти міст повідомили про те, що мають наглядові ради, які, на думку фахівців, не є наглядовими радами у розумінні Керівних принципів корпоративного врядування на державних підприємствах ОЕСР [18, с. 23]. Наприклад, Житомирська міська рада у 2016 р. затвердила наглядові ради, до складу яких увійшли депутати місцевих рад, проте серед них не було жодного незалежного члена. Відтак у цих комунальних підприємствах створено радше консультативні ради, а не органи управління [19].

Наглядова рада як самостійний орган управління у своєму складі обов'язково повинна мати *незалежних* членів. Адже завдання цього органу полягає у тому, щоб обмежити одноосібний вплив керівника, посилити конкурентоспроможність підприємства та усунути корупційні ризики. Внаслідок цього Київська міська рада сформувала

наглядові ради так, щоб до їхнього складу входили не лише представники, визначені Київською міською радою, але й незалежні члени, обрані за результатами конкурсного відбору. Власне наглядові ради комунальних підприємств міста Києва складаються з 5–7 осіб, 2/3 яких – незалежні члени [17].

Рекомендаційна норма про заснування наглядових рад на комунальних підприємствах має благородну мету – покращити систему управління. Водночас створення цього органу посилює контроль за діяльністю комунальних підприємств та їхніх керівників. Тож наразі в окремих керівників цих підприємств виникають сумніви щодо доцільності утворення наглядових рад, професійності їхніх членів і виплати їм винагороди за працю, яка лягає тягарем на споживачів. Загалом про ефективність наглядових рад можна судити лише з часом, за результатами їхньої діяльності.

Особливість статусу КУП визначає правовий режим майна, основу якого становить право господарського відання та право оперативного управління. Майно комунального комерційного підприємства закріплюється на праві господарського відання, а комунального некомерційного підприємства – на праві оперативного управління. Ці речові права, у порівнянні з правом власності, обмежують право комунальних підприємств розпоряджатися окремими видами майна. Так, підприємство, майно якого закріплене за ним на праві господарського відання, залежить від вирішення низки питань власником майна. Зокрема воно не може безоплатно передавати належне йому майно іншим суб'єктам, відчужувати, передавати у заставу майнові об'єкти, які «належать до основних фондів, здавати в оренду цілісні майнові комплекси структурних одиниць і підрозділів без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно належить, і, як правило, на конкурентних засадах, якщо інше не встановлено законом» [6, с. 97]. Обмеження компетентності розпорядження майном ще більшою мірою характерно для права оперативного управління, оскільки власник майна «має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням» [13, ч. 2 ст. 137]. Тому комунальні підприємства, за якими закріплено майно на праві оперативного управління, володіють, користуються та розпоряджаються цим майном чітко за його призначенням і за істотного обмеження прав розпорядження ним.

Реалізація КУП права господарського відання та права оперативного управління суттєво обмежує їхню майнову самостійність, що не сприяє модернізації матеріально-технічної бази та ефективному її використанню.

Комунальні підприємства відрізняються від інших видів підприємств ще й *метою створення*, а саме – задоволення інтересів територіальної громади, забезпечення прав її жителів. Варто погодитися з тим, що створення та функціонування комунальних

підприємств обумовлюється забезпеченням «соціально-економічних потреб територіальної громади та визначається завданням і функціями органів місцевого самоврядування як публічної влади» [3, с. 12]. Саме комунальні підприємства відповідають за благоустрій населених пунктів, функціонування громадського транспорту, водопостачання, каналізацію тощо. Загалом діяльність комунальних підприємств має відповідати стратегії розвитку певного регіону, потребам і запитам жителів територіальних громад. Як приклад можна взяти стратегічний та покроковий план розвитку міста Вінниці до 2030 р., орієнтований на інтереси територіальної громади. Тобто це Концепція інтегрованого розвитку міста Вінниці до 2030 р., розроблена в рамках проєкту «Інтегрований розвиток міст в Україні» за фінансування урядів Німеччини та Швейцарії й затверджена 22 лютого 2019 року рішенням Вінницької міської ради № 1542 [20]. Відтак органи місцевого самоврядування залучають комунальні підприємства до реалізації міських стратегічних проєктів, що дасть змогу збільшити їхню прибутковість та наповнювати бюджет міста.

Висновки. Особливістю правового статусу комунальних унітарних підприємств є такі чинники: перебування їх у власності територіальної громади; порядок створення (розпорядчим для унітарних підприємств і договірним для спільних підприємств); система управління, де власник (територіальна громада) поєднує також повноваження менеджера, крім того, управлінські функції щодо комунальних унітарних підприємств виконують органи місцевого самоврядування; можливість створення наглядової ради як органу управління та контролю; правовий режим майна, основу якого становить право господарського відання та право оперативного управління, що обмежують право розпорядження окремими видами майна; мета створення, а саме – задоволення інтересів територіальної громади, забезпечення прав її жителів.

Для вдосконалення правового регулювання комунальних унітарних підприємств пропонуємо: внести зміни до ст. 2 ГК України в частині визнання учасником відносин у сфері господарювання територіальну громаду; узгодити положення ГК України та Закону України «Про місцеве самоврядування» в частині призначення (обрання) керівника комунального підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpo/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/ks_opfg_0920.htm.
2. Комунальні підприємства: продати чи залишити? URL: <https://voxukraine.org/uk/komunalni-pidpriyemstva-prodati-chi-zalishiti>.
3. Гринюк Р. Ф. Правовий статус комунальних підприємств в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2001. 20 с.
4. Беляневич О. А. Відповідальність органів місцевого самоврядування за зобов'язаннями некомерційних комунальних підприємств. *Приватне право і підприємництво*. 2019. Вип. 19. с. 9-14.

5. Гелич А. О. Утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій як форма співробітництва територіальних громад. *Юридична Україна*. 2015. № 10. с. 67-71.
6. Літошенко О. С. Правовий режим майна державних і комунальних підприємств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. с. 96-99.
7. Любченко П. М. Суперечності в регулюванні правового статусу юридичних осіб комунальної форми власності. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2005. Вип. 10. с. 43-53.
8. Махначова Н. М. Реформування муніципальної публічної влади в Україні: концептуальний підхід. *Економіка та держава*. 2015. № 3. с. 74-77.
9. Конституція України від 28 серпня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
10. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
11. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. ст. 170.
12. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34. ст. 1167.
13. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. ст. 144.
14. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. С. 356.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1405-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. С. 533.
16. Керівні принципи корпоративного врядування на державних підприємствах ОЕСР. URL: <https://www.oecd.org/publications/2015-9789264312906-uk.htm>.
17. Про деякі питання управління підприємствами, що належать до комунальної власності територіальної громади міста Києва. URL: https://kmr.gov.ua/sites/default/files/2491_2.pdf.
18. Як побороти неефективність комунальних підприємств? URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2020/1.pdf>.
19. Череднік М. Наглядові ради в комунальних підприємствах. URL: <https://www.zhitomir.info/post/2307.html>.
20. Концепція інтегрованого розвитку міста Вінниці 2030. URL: <https://www.vmr.gov.ua/Lists/IntegratedUrbanDevelopment/Default.aspx>.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2020.

Melnychuk O. Legal status of communal unitary enterprises.

Background. *In the context of Ukraine's European integration, it is important to improve the legislation that determines the legal status of utilities to increase their profitability, reduce corruption risks and comply with European standards, which indicates the relevance of the research topic.*

Analysis of recent research and publications *has shown that rapid changes in domestic legislation in the context of European integration cause the*

inevitability of the transformation of the legal status of utilities and require research on this topic.

The aim of the article is to reveal the features of the legal status of utilities in the context of European integration and make suggestions for improving legislation in this area.

Materials and methods. *The study is based on current legislation, statistics, etc. The methodological basis of the research is general scientific and special methods of cognition, in particular dialectical, formal-logical, analysis and synthesis, system-structural, etc.*

Results. *The transformation of the order of creation of communal enterprises (administrative for unitary and contractual for joint ones), modernization of the management system of communal unitary enterprises by the possibility of creating supervisory boards are pointed out. The legislation and practice of activity of supervisory boards of communal unitary enterprises are analyzed. Proposals have been made to improve the legislation governing the activities of communal unitary enterprises.*

Conclusion. *The peculiarity of the legal status of communal unitary enterprises is determined by the following factors: their ownership by the territorial community; the order of creation; management system; the possibility of creating a supervisory board as a management and control body; legal regime of property; in order to create them.*

Keywords: communal enterprise, communal property, supervisory board, local self-government bodies, territorial community, local council, executive committee.

REFERENCES

1. Kil'kist yurydychnykh osib za orhanizatsiino-pravovymy formamy hospodariuvannia [Number of legal entities by organizational and legal forms of management] Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/ks_opfg_0920.htm [in Ukrainian].
2. Komunalni pidpriemstva: prodaty chy zalyshyty? [Utilities: sell or leave?] Retrieved from <https://voxukraine.org/uk/komunalni-pidpriemstva-prodati-chi-zalishiti> [in Ukrainian].
3. Hryniuk, R. F. (2001). Pravovyi status komunalnykh pidpriemstv v Ukraini [Legal status of utility companies in Ukraine]: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk. Donetsk [in Ukrainian].
4. Belianevych, O. A. (2019). Vidpovidalnist orhaniv mistsevoho samovriaduvannia za zoboviazanniamy nekomertsiiynykh komunalnykh pidpriemstv [Responsibility of local governments for the obligations of non-profit utilities]. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo – Private law and entrepreneurship*, (Vol. 19), (pp. 9-14) [in Ukrainian].
5. Helych, A. O. (2015). Utvorennia spilnykh komunalnykh pidpriemstv, ustanov ta orhanizatsii yak forma spivrobotnytstva terytorialnykh hromad [Formation of joint utilities, institutions and organizations as a form of cooperation of territorial communities]. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*, 10, 67-71 [in Ukrainian].
6. Litoshenko, O. S. (2020). Pravovyi rezhym maina derzhavnykh i komunalnykh pidpriemstv [Legal regime of property of state and communal enterprises]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 1, 96-99 [in Ukrainian].

7. Liubchenko, P. M. (2005). Superechnosti v rehuliuванні pravovoho statusu yurydychnykh osib komunalnoi formy vlasnosti [Contradictions in the regulation of the legal status of legal entities of communal ownership]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia – State building and local self-government*, (Vol. 10), (pp. 43-53) [in Ukrainian].
8. Makhnachova, N. M. (2015). Reformuvannia munitsypalnoi publichnoi vlady v Ukraini: kontseptualnyi pidkhid [Reforming municipal public power in Ukraine: a conceptual approach]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 3, 74-77 [in Ukrainian].
9. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 serpnia 1996 r. [Constitution of Ukraine of August 28, 1996] (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, 141 [in Ukrainian].
10. Ievropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia vid 15 zhovtnia 1985 r. (1985) [European Charter of Local Self-Government of October 15, 1985]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text [in Ukrainian].
11. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. 280/97-VR [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine of May 21, 1997 280/97-VR] (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 24, 170 [in Ukrainian].
12. Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 17 chervnia 2014 r. № 1508-VII [On cooperation of territorial communities: Law of Ukraine of June 17, 2014 № 1508-VII] (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 34 [in Ukrainian].
13. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 436-IV [Economic Code of Ukraine of January 16, 2003 № 436-IV] (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 18, 19-20, 21-22, 144 [in Ukrainian].
14. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV] (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (pp. 40-44, 356) [in Ukrainian].
15. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo upravlinnia ob'ektamy derzhavnoi ta komunalnoi vlasnosti: Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 r. № 1405-VIII [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Management of State and Communal Property: Law of Ukraine of June 2, 2016 № 1405-VIII] (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 28 [in Ukrainian].
16. Kerivni pryntsyipy korporatyvnoho vriaduvannia na derzhavnykh pidpriemstvakh OESR [Guidelines for corporate governance in OECD state-owned enterprises]. Retrieved from <https://www.oecd.org/publications/2015-9789264312906-uk.htm/> [in Ukrainian].
17. Pro deiaki pytannia upravlinnia pidpriemstvamy, shcho nalezhat do komunalnoi vlasnosti terytorialnoi hromady mista Kyieva [On some issues of management of enterprises belonging to the communal property of the territorial community of the city of Kyiv]. Retrieved from https://kmr.gov.ua/sites/default/files/2491_2.pdf [in Ukrainian].
18. Iak poboroty neefektyvnist komunalnykh pidpriemstv? [How to overcome the inefficiency of utilities?]. Retrieved from <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2020/1.pdf> [in Ukrainian].
19. Cherednik, M. Nahliadovi rady v komunalnykh pidpriemstvakh [Supervisory boards in utilities]. Retrieved from https://www.zhitomir.info/post_2307.html [in Ukrainian].
20. Kontsepsiia intehrovanoho rozvytku m. Vinnytsi 2030 [The concept of integrated development of the city of Vinnytsia 2030]. Retrieved from <https://www.vmr.gov.ua/Lists/IntegratedUrbanDevelopment/Default.aspx> [in Ukrainian].